

DEBATT

Museer och forskning

Hur vill vi att förhållandet mellan museerna och kulturmiljövården å ena sidan och akademierna å den andra ska se ut? Vilka kunskaper behöver museerna och kulturmiljövården för att kunna fullgöra sina uppdrag? Hur ska denna kunskap produceras?

Det här är frågor som tål att debatteras. Forskning, kunskapsbehov och förmågan att ställa samhällsrelevanta frågor är, liksom grundutbildningen för antikvarier och intendent, ytor som ständigt bör undersökas och vars beskaffenhet kan diskuteras.

För att göra detta tror jag att det är befogat att skilja på vissa begrepp. Forskning är ingen kunskapande verksamhet i största allmänhet. Den bygger på vissa överenskommelser avseende systematik, metod och saklighet. Dessa överenskommelser formuleras och kommuniceras dagligen inom akademierna, t.ex. vid uppsatsventilering, seminarier, disputationer och föreläsningar. Ibland blandas detta akademiska forskningsbegrepp ihop med museernas dokumenterande och faktainsamlade. På liknande vis sätts inte sällan, med viss slentrianmässighet, likhetstecken mellan museiexperter och forskare. Man kan givetvis vara expert och forskare i en och samma person. Men orden är inte synonymer.

Jag tror också att det är viktigt att särskilt uppmärksamma de lokala och regionala museernas utsiktspunkt. Är det inte så att forskningsdiskussionerna ofta domineras av centralmuseernas förutsättningar? Det kan ju tyckas naturligt eftersom det oftast är dessa museer som har forskningsresurser. Men även lokala och regionala museer har forskningsrelaterade behov. Några regionala museer har dessutom beslutat att inrätta forskningstjänster och att förhålla sig medvetet till forskning och forskarvärlden.

Med nr 1 2003 vill *Rig* öppna en diskussion, inte bara om museerna och kulturmiljövården ska forska utan också hur och med vilka syften denna forskning ska utföras.

Lars-Eric Jönsson, Lund

Museet, minnet och makten Om museet som kunskapsinstitution

Det brukar heta att museer är samhällets minne. I någon mening kan museets samlingar också användas som ett slags minne. Samtidigt är metaforen försåtlig då den lätt leder tanken till människans sätt att minnas. Vi vet alla att somt glömmer vi, medan vi kommer ihåg annat utan att vi bestämt vare sig det ena eller det andra. Så fungerar inte museer.

På museer fattas beslut över minnet, här skrivs program över vad som är minnesvärt och inte, här väljs och här väljs bort. Dessa processer är nödvändiga och utgör en del av museiarbetarens professionalitet och yrkesansvar. Däremot är det naivt att tänka sig att dessa val äger rum i ett politiskt och ideologiskt tomrum som är behärskat av något abstrakt och neutralt samhällsminne. Museer är snarare institutioner som utövar makt över minnet och därmed också makt över det förflutna. Detta är skäl nog för museerna att anlägga ett kritiskt och reflexivt perspektiv på den egna verksamheten och att hålla vid liv ett ständigt prövande samtal om det egna kunskapsbyggandet.

De flesta kulturhistoriska museer bygger sin verksamhet på samlingar av olika slag. Det handlar om allt från föremål och fotografier till olika slag av skriftliga material som t.ex. uppteckningar, intervjuer och minnesberättelser. Att tillföra samlingarna nytt material uppfattas i regel som en angelägen uppgift. Men vad ska prioriteras? Vad är viktigt och vad är mindre viktigt? Ett inte ovanligt sätt att hantera frågan är att ställa den till de redan befintliga samlingarna och fråga vad som saknas. I museernas insamlings- och dokumentationsprogram har formuleringen att "fylla luckor i de befintliga samlingarna" kommit att bli en återkommande fras.

På många vis förefaller detta vara ett rimligt resonemang. Om museerna ska kunna ge en allsidig bild av samhället bör inga luckor förekomma. Det är också rimligt att ett museum bygger vidare på de egna samlingarna och på de traditioner inom vilka man har verkat. Samtidigt inbegriper talet om luckor en före-

ställning om den totala och kompletta museisamlingen där allt finns. Museet utan luckor framställs som ett möjligt mål. Men vad är en ”lucka” och hur uppstår den?

I förordet till en av sina böcker refererar Michel Foucault till hur man i en äldre kinesisk encyklopedi sorterade djuren i följande grupper: a) de djur som tillhör kejsaren, b) balsamerade djur, c) tama djur, d) spädkgrisar, e) bortsprungna hundar, osv. Vår förundran över ett sådant ordningssystem, skriver Foucault, påminner oss om vad våra egna sorterings- och klassifikations-system gör med vårt seende och sätt att tänka världen. Omsatt till den museala praktiken kan frågan ställas i vad mån sättet att sortera och ordna samlingarna styr den blick med vilken såväl samlingarna som samhället betraktas. Vilka luckor skulle uppstå om man sorterade efter andra principer? Och det motsatta, vad skulle upptäckas om man ordnade på ett annat vis?

Sorteringssystem styr vårt seende. Ordnar man topografiskt leds tanken till platser medan ett kronologiskt system får oss att tänka i termer av tid osv. Tid och plats är tillsammans med produktion och yrkesliv exempel på centrala kategorier i det museala sättet att ordna världen. Det är därför lätt att identifiera orter och yrkesgrupper som saknas. Men vad händer med det som inte ryms inom eller har en perifer plats i sorteringssystemet. Och vad skulle hända om samlingarna var ordnade efter sociala kategorier som t.ex. kön, klass, generation eller etnicitet?

Sorteringssystemens tidsbundenhet går inte att trola bort. Det kan måhända uppfattas som ett svaghetstecken. Men en sådan insikt kan också lämna plats för öppnare och friare tolkningar av museernas samlingar. Jag menar inte att man ska börja sortera om i magasin, arkiv och register – snarare rota i det egna skafferiet av idéer och möjligtvis få syn på något nytt genom att betrakta samlingarna från andra håll än de som sorteringssystemen anvisar. Det ligger onekligen en stor utmaning i att konfrontera de stora museisamlingarna med nya frågor, perspektiv och kunskaper i bagaget. När det gäller urval och prioritering i fråga om museernas insamlings- och dokumentationsverksamhet krävs det betydligt skarpare analytiska redskap än vaga hänvisningar till ”luckor”.

Adress evigheten?

Museal verksamhet omges inte sällan av ett slags evighetsretorik. Museernas samlingar, brukar det då heta, är inte främst ämnade för dagens eller ens mor-

gondagens människor utan sikte tas på en mer fjärran framtid, ja på evigheten.

Det som museerna dokumenterar och samlar in är med detta synsätt i första hand avsett för framtida bruk och forskning. Av det följer att det är en angelägen uppgift att hitta metoder och principer som förmår att stå över det tidstypiska. Undersökningar och insamlingar ska inte styras av vad vi idag anser vara viktigt, utan av vad vi tror att framtidens människor vill veta. Två tillvägagångssätt brukar anvisas. Det ena innebär att man, eftersom det är omöjligt att känna framtidens önskemål, garderar sig genom att samla så brett och omfattande som möjligt. Det andra, som ter sig något mindre resurskrävande, baseras på ”lucktänkandet”. Om man tar utgångspunkt i vad som dagens museiarbete anser vara brister och luckor i de befintliga samlingarna kan man undvika att skapa sådana för framtiden.

Den första modellen bygger på att samla brett för att det är omöjligt att säga vad man vill veta om vår tid i en avlägsen framtid, den andra på att framtidens människa i stort sett är intresserade av samma frågor som dagens. Men vad vet vi om någotdera? Vad vet vi om vad framtidens forskare vill ha för källmaterial? Kan vi ens med säkerhet säga vad dagens forskare och människor är intresserade av?

Jag tror att museerna måste acceptera att de verkar här och nu i det samtida samhället. Det är ett omöjligt åtagande att försöka bedriva en verksamhet som ska svara mot en avlägsen framtids fullständigt okända behov. Däremot är det ett rimligt åtagande att långsiktigt trygga det material som produceras och att generellt arbeta med långsiktiga tidsperspektiv som en del av det kulturhistoriska museets kännemärken.

Men det betyder inte att museerna begåvats med någon privilegierad utsiktsplats från vilken samhället kan beskådas med något slags tidlöst och överhistoriskt perspektiv. Samhället måste utforskas utifrån vår tids villkor, värderingar och perspektiv. Något annat är dessutom omöjligt. Museerna får inte undvika att konfronteras med aktuella frågor genom att hänvisa till framtiden.

Vad minns museet?

Jag vill hävda att det är problematiskt att basera museernas utforskande verksamhet på att försöka fylla så kallade luckor i samlingarna. Jag vill också hävda att det är kontraproduktivt och dessutom intellektuellt utarmande att lägga ner energi på att tillfredsställa okända framtidsbehov. Då är det en mer angelägen

uppgift att fundera över vilka berättelser om samhället som produceras inom ramen för museernas insamlingsverksamhet. Vad berättas och vad berättas inte? Hur och vad "minns" museet? Och lika viktigt – vad hamnar utanför detta minne? Hur hanterar till exempel museerna miljöer, föremål, berättelser och minnen om och från människor vars position inte på något enkelt sätt kan kopplas till vare sig framgång, styrka eller utveckling, människor vars liv med samhällets ögon ses som mindre väl fungerande eller rent av avvikande?

Ett inte ovanligt svar är att museernas ansvar handlar om det vanliga. Resurserna är begränsade och det är rimligt att i valsituationer prioritera det typiska och vanliga före särfallen och det annorlunda. Att sympatisera med en sådan ståndpunkt förefaller inte särskilt svårt.

Men det "vanliga" är en problematisk kategori. Vad är vanligt, i vilket avseende, för vem och ur vilket perspektiv? Vem och vad ska det vanliga representera? Jag tror det finns en uppenbar risk att det vanliga blir synonymt med det välanpassade och oproblematiska. En annan invändning gäller med vilken rätt museerna kan säga att grupper som lever så eller så eller människor som är på det ena eller andra viset inte har plats i den samhälleliga minnesproduktionen. Idag förs en kulturarvsdebatt där allas rätt till sin historia framhålls som en rättighet. Det ställs rättmätiga krav på museer och andra kulturarvsinstitutioner att den samhällsstödda kulturarvs- och minnesproduktionen inte ska utestänga eller marginalisera.

Museer är politiska institutioner i den meningen att de producerar normer, värderingar och föreställningar om samhället. De bidrar därmed till att forma människors uppfattning om den värld vi lever i. Museer ger minnen och berättelser auktoritet. Dessa omständigheter gör det synnerligen viktigt att det förs ett reflexivt och kritiskt samtal om verksamheten. Vems verklighet är det vi beskriver, på vilket sätt och ur vilka perspektiv?

Det finns en positivistisk vetenskapstradition i museivärlden som på ett envist sätt bitit sig fast i begreppet dokumentation. I ordet ligger en outtalad föreställning om att verkligheten så att säga ligger färdig att upptäckas och att det går att beskriva den på ett enkelt sätt. Att dokumentera blir att samla in fakta. Ett sådant synsätt rymmer en grundläggande premiss om att alla uppfattar verkligheten på samma sätt – att det går att berätta "hur det var" eller "hur det är" så att det blir giltigt för alla.

Forskning på museer?

Vad krävs då för att museerna ska kunna upprätthålla ett kritiskt och reflexivt förhållningssätt till sin egen verk-

samhet? Vad krävs av museerna för att de ska spela en aktiv roll i fråga om att fördjupa och problematisera kunskapen om kultur, samhälle och historia?

Först: Museer är inte universitet. Däremot är de institutioner där kunskap produceras, reproduceras och förmedlas. Det är en sliten klyscha att samhället förändras snabbt. Men idag går det inte längre att blunda för att museerna på allvar måste ta itu med teoretiskt orienterade problem kring till exempel kulturmöten, genus, makt, historiebruk och identitet för att nämna några områden. Till förutsättningarna hör museernas stora och rika samlingar. Till förutsättningarna hör också museipersonalens expertkunskap om dessa samlingar. Det är ett kunnande som givetvis måste få möjlighet att fördjupas. Men kanske viktigare, det måste också finnas kunskaper som gör det möjligt att sätta in samlingarna i nya teoretiska sammanhang och relatera dem till nya samhällsvillkor.

För att klara det krävs att nya arbetssätt prövas och att större plats lämnas åt teoretiskt och analytiska överväganden. På sikt är det nödvändigt att museerna i större utsträckning odlar aktiva relationer med universitet och forskarsamhälle. Verksamheten inom Samdok kan här tjäna som en god förebild, dels genom det målmedvetna arbetet att stimulera utbyte mellan universitetsfolk och museimänniskor, dels genom att hålla en aktiv teori- och metoddiskussion levande.

På museerna finns en både bred och djup empirisk kunskap som behöver balanseras med ökade teoretiska och metodiska färdigheter. Någon enkel modell för hur detta ska gå till finns knappast. Förutsättningarna skiljer sig dessutom mellan olika slags museer. Jag tror därför att det gäller att pröva sig fram efter flera vägar. En väg är Nordiska museets forskarskola, vars syfte är att öka antalet museianställda med forskarkompetens. En annan väg är att museerna skapar egna forskningsprojekt och via dessa knyter kontakt med universitetsinstitutioner. Här är viktigt att understryka att museiforskning vare sig kan eller får vara av sämre teoretisk eller metodisk kvalitet än motsvarande forskning vid universiteten.

Ännu en väg, som vi kommer att pröva på Jämtlands läns museum, är att låta tio procent forskning ingå i tjänsten för en antikvarie. Det vore förstået naivt att tro att detta på kort sikt leder till en omfattande produktion av kvalificerad vetenskap. Så enkelt är det inte. Det handlar heller inte om att alla museiarbetare ska bli forskare. Däremot handlar det om att göra dem till aktiva medarbetare i museets kunskapsproduktion och

därmed markera museets status som kunskapsinstitution. Det handlar om att skapa utrymme för antikvarisk personal att i sitt tjänsteutövande upprätthålla relationer till pågående och aktuell forskning. Inte minst handlar det om att inom museet etablera en miljö där seminarier och samtal är ett självklart inslag vid sidan av vardagens handlägganden.

Alla antikvarier har en akademisk examen och har därmed haft ett mer eller mindre nära förhållande till universitetsvärlden. Problemet är att denna ofta bryts på museet. Det finns skäl att försöka hindra det.

Forskning handlar givetvis ytterst om att producera vetenskap. Men till forskning hör också det prövande och kritiska samtalet och ett utbyte av kunskaper och idéer. Kanske är det så att det går att bygga upp en expertkunskap om en museisamling och samtidigt stå utanför denna dialog. Men den utmaning museerna står inför handlar inte om att i största allmänhet öka vetandet om samlingarna. Snarare ligger den i förmågan att formulera frågor som skapar nya kunskaper och berättelser ur samlingarna och samtidigt relatera dem till skeenden och företeelser i samhället. Det är denna kompetens – det vill säga att ställa frågor och formulera problem – som museerna behöver mer av och det kräver ett forskningsorienterat synsätt.

Mikael Eivergård, Östersund

De dansk-skånska majvisorna

Majvisorna tillhör det gemensamma dansk-skånska kulturarvet. De har upprepade gånger behandlats av lundaforskare och ämnet tycks inte vara uttömt. Först på plan var Tobias Norlind, en historiskt inriktad folklorist och musikkforskare. Han hade disputerat på latiniska skolsånger och betraktade även majvisorna som en del av djäknarnas repertoar (Norlind 1909). I *Studier i svensk folklöre* (1911) ägnar han ett särskilt avsnitt åt majvisorna.

År 1917 utgav C.W. von Sydow en vacker liten skrift med titeln *Godafton om I hemma är!*, om de nordiska majvisorna. von Sydow sökte det folkliga ursprunget och fann det "orimligt att folket skall ha lärt sig sjunga majvisor först av tiggande djäknar". Majsjungningen var en "urgammal allmogesed".

År 1973 kartlade Eva Agrell majsjungningsseden i Skåne och lyfte fram ett belägg från 1691. Vistexterna diskuteras av Gullan Gerward i *Rig* 1995 i en förstudie till hennes doktorsavhandling *Majgrevefesten* 1996.

Gerward vänder sig mot von Sydows tolkning och ansluter sig närmast till Norlind.

Märkligt nog nämner varken Agrell eller Gerward att von Sydow återvände till majvisorna dels i pingstnumret av *Sydsvenska Dagbladet* 1921, dels i en uppsats i *Folkminnen och folktankar* 1922 med titeln Majsjungningen och "Pigevisan". I själva verket redovisar han här en annan uppfattning, som står nära Norlinds. von Sydows studie kompletterades 1926 av en artikel av Sigfrid Svensson om Maj- och midsommarvisor i sydöstra Skåne baserad på egna uppteckningar.

Ett nytt bidrag till majvisorna lämnar slutligen *Sve- riges medeltida ballader* genom redovisningen av legendvisan "Jungfru Maria och Jesus".

I Danmark hade redan Svend Grundtvig uppmärksammat de dansk-svenska legend- och majvisorna i Danmarks gamle Folkeviser del 2 och 3 (1856, 1862), medan H. Grüner Nielsen gör den grundligaste jämförande studien i samma verk del 10 (1938) och även publicerar melodier i del 11 samma år.

Den nya majvisan

Ett viktigt inslag i diskussionen om majvisorna är frågan om "den nya majvisan" eller Nye Majmaanetz sang, som den kallas på ett danskt skillingtryck 1646. Enligt titelbladet var den "Dictet oc Moduleret aff P: J. R.". I sin skrift 1917 hävdade Carl Wilhelm von Sydow att denna majvisa, "All verdens Skabner med god besked", diktats av prästen Peder Jensen Roskilde på Fyn. Gerward menar däremot att den nya majvisan omöjligt kunnat diktas av en präst. Den utgjorde i själva verket en parafra på litanian med omkvädet Gud vi bedja dig. Detta förklarar enligt henne att den ogillades av prästerna och att majsjungningen förbjöds på flera håll under 1700-talet. Den nya, "kristliga" majvisan skulle alltså rönt mera motstånd än den gamla "lättfärdiga" som den ville ersätta. Det går inte riktigt ihop.

Men låt mig först säga att Gerward har goda skäl för sin uppfattning att den nydiktade majvisan är en parafra på litanian. Omkvädet "hör det som vi bede" är en fri översättning av litanians "te rogamus audi nos" (Gerward 1995:68f.). Den nya majvisan avslutades liksom litanian med Fader Vår.

Däremot kan jag inte dela Gerwards uppfattning att "den viktigaste anledningen till prästernas ogillande var, att de kände igen sig själva och litanian i parodierad form". Visan är liksom litanian en sjungen bön om välsignelse: "Velsign' oss Gud till Liff och Siel", "Velsigne oss med Liffsens fruct", "Velsigne fersk' og salt